

IV. EGYHÁZSZERVEZET

Az egyházszervezet kiépítése

„Amikor tehát Géza fejedelem fia, István elérte azt a kort, hogy ifjú fejedelemként atyja mellett részt vegyen az ország kormányzásában, akkor már a nyugati, latin ritus volt erősebb. A fejedelmet beiktató országgyűlésre – ha hihetünk Thuróczinak – 993-ban került sor.

Ezen az országgyűlésen azonban ennél többről is szó volt. Itt dönt el, hogy az ország belép a keresztény királyságok sorába. Ennek a döntésnek meghozatalát a következő összefüggésekre alapozzuk. A régi magyar hagyomány szerint, Taksonyra nézve ezt Anonymus kifejezetten tanúsítja, az ifjú fejedelem társuralkodóként történt elfogadása körül feleséget kap. Feltételezhető, hogy Szent Adalberttel folytatott követváltások ezeknek a tárgyalásoknak a részét képezték. Adalbert ugyanis 992-ben tért vissza Rómából és 995-ben hagyta el ismét Prágát. Jó viszonyban állt a császári udvarral s a kapcsolatokat maga vette fel Gézával. Gizella és István házasságára a történészek általános felfogása szerint Civalakodó Henrik halála (995. augusztus 28.) után került sor. Ha hihetünk a krakkói püspökök katalógusának, akkor Szent Adalbert közvetlenül Magyarországról ment (996-ban) Lengyelországba, s onnan utolsó missziós útjára a poroszokhoz, ahol vértanúhalált halt. Rómából való visszatérését pedig III. Ottó császárrá történt koronázása alkalmával tartott római zsinat rendelte el 996 nyarán. Ebben az esetben Szent Adalbert követküldéseit és levélváltásait Gézával 992-995 közé, személyes lengyelországi útját 996 végére tehetjük, és elképzelhető, hogy ez István és Gizella esküvője alkalmával történt. Ha pedig Adalbert részt vett a magyar-bajor királyi ház kapcsolatának felvételében, akkor második római útján, amikor sok éjszakán át társalgott III. Ottóval a magyar ügyekről – különösen az egyházszervezés és a koronázás kérdéséről –, valóban kiváló pártfogója lehetett az ifjú Istvánnak és alighanem nagy szerepe volt Ottó császár jóindulatának megszerzésében.

Mivel annak a három személynek legendás életrajzában, akiknek része volt István és Gizella házasságkötése feltételeinek kidolgozásában, úgymint Szent István sógorának, II. vagy Szent Henriknek; boldog Gizella királynénak és Szent Adalbertnek életrajzában egyaránt felbukkan az egész magyar nép megkeresztelésének érdeme, alighanem arról a kimagasló szerepről van szó az eképpen megfogalmazott hagiografikus fordulatokban, amely egyedül a koronázás és a teljes egyházszervezet megalapításának részeseit illette. Ebben az esetben pedig joggal tekinthetjük Szent Adalbertet a magyar kereszténység egyik megalapítójának.

A keresztény uralkodók sorába való belépésnek két elválaszthatatlan feltétele volt: a felkent királyi méltóság elismertetése a világban és az ehhez szükséges teljes egyházszervezet megléte. Ennek egységét szépen fejezi ki a VIII. János pápa és

Német Lajos jóváhagyásával Szent Márk-templomában 981-ben tartott zsinat I. fejezete: „Miként a Szentírásban olvassuk, két dolog van, amelyek segítségével ezt a világot kormányozzák, a pápák szent tekintélye és a királyi hatalom...” István kortársa, Thietmarus merseburgi püspök ennek megvalósítását Magyarországon így írta le 1016-ban: „A császár [III. Ottó] ...kegyelméből és buzdítására, Henrik sógora, Waic [Vajk] Szent István király harca Koppány herceg ellen a maga királyságában püspöki egyházakat alapítván koronát és áldást nyert.” A későbbi krónikáirók pedig úgy tudják, hogy Gizella kezének ára az volt, hogy az egész magyar nép vegye fel a kereszténységet, amihez a teljes egyházszervezet létrehozása elengedhetetlen volt. A királyi méltóság elnyerésének ezt a feltételét István maga is elismerte, mert fiának adott Intelmében a következőket mondja: „... a királyi méltóság rendjét mások nem vehetik fel, csak azok, akik hisznek és a katolikus hitben járatosak”, majd „a főpapi rend a király ékessége..., ha megtartod a jóakaratuskat, semmiféle ellenségtől nem kell félned!”

A püspökök kijelölésének joga a Német-római Birodalomban Nagy Károly óta a császárt, a császárságon kívül pedig a keresztény királyt illette meg. Ez volt a 794. évi római zsinati döntés, amely a hívek közösségének püspökjelölő jogát a császárra, illetve a keresztény királyra ruházta át. Együgyű Károlynak ezt a jogát 921-ben X. János pápa erősítette meg, majd VII. Leó pápa 964-ben I. Ottó császár hatalmát e tekintetben az egész impériumra kiterjesztette, sőt, amint Wilhelm mainzi érsek II. Agapitus pápához 955-ben írott leveléből kiderül, a pápák ezt közben a püspökségek szervezésére is kiterjesztették: „az apostoli felség engedelmé folytán szabadságában áll a királynak [ti. I. Ottónak] a püspökségeket oly módon megszervezni, miként az neki tetszik”, végül a 964. évi római zsinat pedig megtiltotta az olyan püspökjelölt felszentelését, akit I. Ottó nem hagyott jóvá. A keresztény királyt azonban az egyház keni fel. Egy-egy ország egyházszervezete pedig csupán akkor életképes, ha legalább érseksége, de kívánatosabb, ha primási széke van. Ugyanis az érsek megválasztása és felszentelése az egyháztartomány püspökeinek feladata, s ezek száma az apostoli kor óta nem lehet kevesebb háromnál, de rendszerint ennél többet kívánnak meg. Ennek a kánonjogi elvnek a rövid magyarázata I. Miklós pápa Mihály bolgár királynak adott válaszában is megtalálható, de részletes leírását Pseudo-Izidor Collectiojának első részében Anacletus és Anicetus pápák nevén készített rendeletekben találjuk szépen összegezve.

Istvánnak tehát, aki nem volt még király, s aki teljes egyházszervezettel sem rendelkezett, mindkét cél eléréséhez pápai hozzájárulást kellett nyernie. A kérdést a pápa is csak egy római zsinat keretében dönthette el: Fentebb az egyházszerzési esetek kapcsán láthattuk, hogy ezekben az ügyekben a császár állásfoglalását is kikerlte a zsinat. III. Ottó császárnak a pápa által összehívott zsinaton el kellett ismernie, hogy István országa nem része a birodalomnak, egyébként az egyházszerzés joga - úgy, mint Csehországban - egyedül őt illette volna meg. Thietmár szavai „Imperatoris... gratia et hortatu” (a császár kegyelméből és buzdítására) elárulják, hogy III. Ottó a független magyar királyság és egyházszervezet felállításához szükséges nyilatkozatát megtette, azt nem akadályozta, hanem helyeselte, sőt kívánta is.

Mivel az egyházszerződés felállítására és a keresztény királyság elnyerésére Gizella kezének ára volt, az ez irányú tárgyalásoknak már 995 őszén meg kellett kezdődnie. Ez pedig valószínűvé teszi, hogy a teljes magyar egyházszerződés megszervezéséhez szükséges pápai jóváhagyást a 996. május 21-i római zsinat tárgyalta meg XV. János halála előtt. Mivel ezen a zsinaton tárgyalták Adalbert visszaküldését, ő is mint püspök személyében támogathatta István ügyét. Szent István erre a felhatalmazásra maga is többször hivatkozott. Nevezetesen az 1002-ben kibocsátott pannonhalmi, az 1015. évi pécsváradi és a felette kétségbe vont 1037. évi bakonybéli alapítólevélben. Enélkül a felhatalmazás nélkül ugyanis a magyar prímási tartomány megszervezését nem kezdhetné volna el.

A bevett kánonjogi gyakorlat értelmében ezen a zsinaton a magyar egyházat püspökének kellett képviselnie. Felette valószínű tehát, hogy ezt a feladatot Domonkos látta el, akit az egyetlen létező apátság egyik szerzetes társa kísérhetett el az útnya. Géza fejedelem tehát, aki Szent Adalberttel egyazon esztendőben, 997-ben halt meg, megérte terveit valóra válásának kezdetét. Mielőtt azonban István a megvalósítás első lépéseit megtehetné volna, a somogyi herceg – Koppány – a levirátusi elv ürügyén magához akarta ragadni a hatalmat. Ezt azonban István katonasága és Gizella lovagi kísérete sikeresen megakadályozta. István, aki fogadalma szerint győzelme után a pannonhalmi monostort rendkívüli adományokkal látta el, azonnal felhívásokkal fordult a szomszédos országok egyházaihoz, hogy papokat küldjenek. Hartvik szerint ezt a felhívást közvetlenül Koppány leverése után – tehát még 997 nyarán vagy őszén bocsátotta ki. Ennek az alapján jött be feltehetően 998-ban Asztrik apát, a pécsváradi monostor szervezője, Szórad és Benedek, az első magyarországi vértanúk, akiket Fülöp apát úr fogadott be Zobor hegyére. S mivel a pannonhalmi alapítólevél szerint Koppány lázadásakor Domonkos püspökségén és Szent Márton monostorán kívül egyházi intézmény az országban nem volt, a zoborhegyi apátságot a pécsváradival együtt István első alapításainak kell tekintelnünk, melyek építését még 998-ban megkezdték.

István a független magyar egyházszerződés felállításában korának elfogadott kánonjogi elveiből indult ki. Szent Gellért nagylegendájából tudjuk, hogy az országban tizenkét püspöki szék felállítását tervezte. Ez tökéletesen megfelel annak az ideálnak, amit Pseudo-Isidor állított fel követendő normaként. Ezt azonban sehol szó szerint nem értették, hiszen három év múltán Lengyelországban az első független lengyel egyházszerződés felállításakor III. Ottó császár és II. Szilveszter pápa hat püspökséggel is megelégedett a gniezdói érsek alatt. A tizenkettes számot esetünkben mégis komolyan kell vennünk. Szent István egyházmegyéi ugyanis – a vármegyeszerződés ekkor még kezdeti stádiumában lévén – azoknál nagyobb tartományokra épültek. A magyar fejedelemség tartományainak száma 12 lehetett. A qucedlinburgi békekötés egyik adata, miszerint Gézát az ország tizenkét nagyura képviselte, ezt támogatja. Ha ez a feltevésünk igaz, akkor a tiz Szent István alapította püspökség, továbbá Koppány tartománya Géza fejedelem országának igazgatói képét őrizte meg.

Nagy Szent Miklós pápa és Pseudo-Izidor egybehangzó előadása szerint a primási széket az egyház ősi szokása szerint az uralkodó székhelyére kellett helyezni. Ebből pedig egyértelműen következik, hogy Esztergom – István király születési helye Géza nagyfejedelem székhelye, az ország fővárosa volt legalább 963, az első püspökség megalapítása óta. E tekintetben igen figyelemre méltó Pseudo-Izidor ama állítása, „hogy a többi [metropolis], amelyekben kisebb rangú bírák ülnek, bár azok az ispánok (comesek) felett állnak, kapjanak érsekeket, akik az előbb említett primásoknak a szokásos módon engedelmességeskedjenek...”, vagy „Senkit az érsekek közül primásnak ne nevezzenek, csupán azokat, akik a fővárosban működnek, a többi metropolishoz működőket ne nevezzék primásoknak, hanem csak érsekeknek”. Az érsekségek pedig püspöki tartományokra oszlottak, „ha valamely püspök a saját érsekét valamivel gyanúsítja a tartomány primásánál vagy ennél az apostoli széknél nyerjen meghallgatást”.

Szent István nagylegendája az egyházszerzés további lényeges mozzanatát is megőrizte a számunkra: „Mindenfelé megvetik a szent házak alapjait, emelik a kánonok klostromait, virágzásnak indulnak a szerzetesi regulában élő közösségek.” A legenda előadása tökéletesen tükrözi azt az eljárást, amelyet a bambergi püspökség alapításánál oly kiválóan tudunk követni. A püspöki székesegyház mellett Henrik király egy káptalani egyházat és egy szerzetesi közösséget is alapított. Hasonló volt a helyzet a prágai püspökség esetében is, ahol a püspöki székhelyen egy apácakolostor is létesült.

Ennek ismeretében Szent István első alapítású püspökségei közelében monostorépítéseknek is zajlani kellett. Győr mellett Szent Márton monostora már talán 985 óta épült, Pécs mellett feltehetően 998-ban indult meg a monostorszerzés, a veszprémvölgyinck is ez idő tájt rakhatta le Gizella az alapjait, mert 1007-ben már készen volt. Csanádon még Ajtony épített görög monostort, ami esetleg egy bizánci főhatóság alatt álló püspökség tervére utalhat. A zborhegyi apátság építése pedig igazolja István abbeli szándékát, hogy tíznél több püspökséget kívánt alapítani. A primási székké előléptetett első magyar püspökségtől eltekintve István kétségtelen első alapításának kell tekintenünk Kalocsát és Veszprémet, miután mindkettőre forrásutalásunk van.

A többi első alapítás ügyében csak feltevésekre támaszkodhatunk. Nagy segítséget nyújt ebben Querfurti Bruno 1004 után, de 1008 előtt kelt levelében, amelyben az ország két részét, Fehér- és Fekete-Magyarországot különbözteti meg. Az utóbbiról azt állítja, hogy akkoriban ment oda Szent Péter első legációja, és azt harcokban foglalták el. Közlése kétségtelenül helytálló Gyula erdélyi tartományára és Ajtony területére nézve. Fekete-Magyarország bekebelezése István királyságába az erdélyi hadjáratot tekintve 1003-tól kezdődő időbe csúszhat. Azt, hogy Magyarország ez idő tájt két nagy országrészből állt, Gerbert püspök – belőle lett II. Szilveszter pápa – és III. Ottó császár 997 őszén folytatott levélváltása is igazolja. Sőt Gyula és Ajtony bizánci kereszténységének ismeretében megkockáztathatjuk, hogy Fekete-Magyarország térsége „Turkia” bizánci fennhatóság alatt álló püspökének területe volt. István fejedelem első püspökségei tehát 997–1000 közt Fehér-

Magyarország területén jöttek létre. Ez elvben nyolc püspökséget jelentene, melyek közül Esztergom, Vác, Győr és Bihar püspökségének patrónusa a Boldogságos Szűz, Pécsé, Kalocsáé és Egeré három nagy apostol, Szent Péter, Szent Pál és Szent János, Veszprémé pedig Szent Mihály. Veszprémi és Kalocsa esetében igazolható az 1000 előtti első alapítás ténye. A patrocíniumok belső egyházi prioritásai alapján azt a feltevést is kimondhatjuk, hogy Kalocsa Szent Pál székesegyházát időben is megelőzte Pécs Szent Péter egyháza, de velük egy időszakba kell sorolni Eger Szent János székesegyházát is. A veszprémi egyház e sorozatból kiváló címét bátran köthetjük a Koppány elleni harcok emlékének, hiszen Veszprém patrónusa, Szent Mihály arkangyal a legkiválóbb harcos szentek élén áll, s biztosan az első periódushoz tartozik.

A patrocíniumok vizsgálata alapján tehát lényegében két nagy csoportot különböztethetünk meg: a Mária patrocíniumok és az apostol patrocíniumok körét. Mivel Esztergom a Mária körhöz tartozik, feltehetjük, hogy azok a püspökségek, amelyek ehhez a körhöz tartoznak, a 963-ban alapított első magyar püspökség által jobban megszervezett térségben alakultak, éppen ezért megtartották a már elfogadott Boldogságos Szűz tiszteletet. Következésképpen Esztergom, Győr, Vác püspökségei a 997 és 1000 közt zajló első szervezés keretében jöttek létre. A bihari püspökség megalapítását a Boldogságos Szűz patrocíniuma ellenére az alább kifejtendő ok miatt későbbinek tartjuk. Mivel Kalocsa térségében Asztrik püspök folytatott térítést, az Apostolvédsszentek titulusát viselő püspökségek területén csupán Szent István egyházszervező tevékenységének kezdetén lendült fel a kereszténység általános terjesztése, s ezért kaptak az előző területektől eltérő patrónust. Ezek körét alkotja Pécs, Kalocsa és Eger. A teljes magyar egyházszervezet megalapításának első szakasza Hartvik tudósítása szerint Géza fejedelem halálának negyedik évében, azaz 1000-ben lezárult, és István Asztrikot küldte Rómába a nyilván idős Domonkos helyett, hogy az új egyháztartomány szentesítését kérje az egyház fejétől. A kánonjogi gyakorlat szellemében amit a fennmaradt adatok fényében István következetesen betartott – a római követjárás előtt Esztergomban Domonkos püspök választott érsek elnökelete alatt, a választott püspökök zsinatán István alapításait és püspökjelölési eljárását meg kellett tárgyalni, erre nézve közös konszenzust kellett kialakítani, s erről Domonkos választott érseknek és István fejedelemnek oklevelet kellett kiállítani.

Az Asztrik vezette követség kérelmének tárgyalására II. Szilveszter pápa csak 1000. november 1. után hívhatott össze zsinatot, amikor III. Ottó is Rómában volt. Ottó egyébként ezen a zsinaton a mainzi érsek ellen emelt panaszt, akit a zsinat helyreutasított. Ez a zsinat elfogadta a magyar primási tartományt és a már felállított, illetve a még megalapítandó püspökségek tervezetét, és erre vonatkozó döntését kánonokba foglalta. Ezeket a kánonokat II. Pál pápa 1465-ben még a vatikáni levéltárban látta, s ezek alapján jelentette ki, hogy István az apostoli szék helytartójának jogát (vicarius apostolicus) és pápai követi megbízatást nyert, „amint az a kánonok emlékezetére bízva is megtalálható”. A bevett gyakorlat értelmében II. Szilveszternek ki kellett állítania a püspökségek alapítóleveleit (valószínűen hetet),

külön bullában kellett felhatalmaznia az új érseket a további püspöki székek felállítására, István számára a jóváhagyó nyilatkozatát, értesítést az alapító bullák kiadásáról a további felhatalmazásokkal és egy további bullát a koronaküldésről. A nagylegenda szerint Asztrik kalocsai püspök által vezetett magyar követség Géza fejedelem halálát követő ötödik évben jött vissza. Egy újabb zsinaton be kellett mutatnia a pápai alapító bullákat, ki kellett hirdetni azokat és meg kellett ejteni a püspökszenteléseket. Mivel Domonkos már püspök volt, neki csupán a palliumot kellett átadni. Asztrikot pedig közvetlenül Rómában is felszentelhették. Ez a két magyar püspök azonban további püspököket nem szentelhetett, mert ahhoz legalább három püspökre volt szükség. Ez lehetett annak a fehér-magyarokhoz küldött prima legationak a feladatát, amely Querfurti Bruno értesüléséből – aki a fekete-magyarokhoz küldöttet említi – nyilvánvaló. Mivel Domonkos a pallium átvétele előtt érseki jogokat nem gyakorolhatott, a koronázásra csupán ezután kerülhetett sor. Ennek dátumát éppen ezért 1001 augusztusára, Nagyboldogasszony napjára kell helyoznünk. István csupán a megkoronázása után bocsáthatta ki az új érsekség és a püspökség alapító és határmegállapító leveleit. Ezt, amint a bambergi példa mutatja, két külön okmányban kellett kiállítani. Hogy ez István udvarában is így történt, azt a pécsi püspökség 1009. évi határmegállapító oklevele maradéktalanul igazolja. Ennek viszonylag kései kibocsátását esetleg a vármegyeszervezés állapota befolyásolhatta.

Szent István püspökségalapításainak második periódusa 1003 és 1008 közé esik. Ekkor került uralma alá Gyula erdélyi tartománya, majd Ajtony területe. Mindkét esetben harcok védőszent lett az új püspökség patrocíniuma, ami Veszprém patrocíniumának motívumát is valószínűsíti. Ebbe a korszakba esik a kalocsai püspöki szék érseki rangra emelése, ami egyrészt Pseudo-Izidor idézett elvei alapján arra vall, hogy Kalocsa Esztergom után a legfontosabb központja volt a fejedelemség korabeli országnak, másrészt pedig azt sugallja, hogy a bigari (nagyvárad) püspökség, amely ennek suffragenususa volt, ugyancsak a második periódusban keletkezett. Rufinus de Cirino pápai nuncius és tizedszedő 1317–1320 közt készült kimutatása szerint ugyanis a kalocsai érsekség suffragenusai a következők voltak: az erdélyi, a bihari és a csanádi püspök, illetve később, Magyarországhoz csatolásuk után, a zágrábi és a boszniai püspök.

Szent István egyházszerző munkája 1009-ben zárult le, amikor Szent Péter székének második legációja befejezte a munkáját. Ennek vezetője Azo bíboros volt. Nevét a pécsi püspökség határait megállapító, István király által Győrött kibocsátott oklevélből ismerjük. A tervezett tizenkét egyházmegyéből Hartvik bizonyosága szerint tíz valóban létrejött.

Szent István nagyszerű munkájának híre Európa-szerte elterjedt, mert az évkönyvek és krónikák sora emlékezik meg erről 1010 táján, mint a magyarok megkeresztelésének befejezéséről.”

(Püspöki Nagy P.: Szt. István egyházszerzője c. tanulmányából)

A plébánia szervezet

„Ha beletekintünk az Árpád-kori irodalmunk gazdag könyvtárat kitevő alkotásainak sorozatába, különösképpen azokba a könyvekbe, amelyek vagy tárgyalják, vagy legalább érintik az Árpád-kori egyháztörténetünket, nincs talán egyetlenegy sem közöttük, amelyben ne lenne olvasható Szt. István király ma II. törvénykönyvébe foglalt intézkedése: minden tíz falu építsen templomot. Ez a nagyon közismert jogi hely azonban szinte napjainkig elszigetelten áll, nem tudunk mit kezdeni vele. Ha azonban végigolvassuk a törvényt, többet is megtudunk belőle. Mégpedig azt, hogy „tíz falu építsen templomot, amelyet lásson el két házzal, ugyanannyi szolgálóval, ruhákról és terítőkről a király gondoskodjék, papról és könyvekről pedig a püspökök”.

Ha pedig továbblépünk és a Pray-kódex 226. fólióján elolvassuk egy gondolat-sort, akkor rögtön rádöbbenünk arra, hogy mily kevés is az, amit erről az időről tudunk. Hallgassuk meg ezt az egyetlen mondatot, amely a Pray-kódexben a templomszentelés szakaszának bevezetőjeként áll: „Senki se építsen templomot, mielőtt a terület püspöke oda nem megy és a kijelölt helyet kereszttel meg nem jelöli, és azt megelőzően, aki a templomot fel akarja építeni, foglalja össze mindazt, amit a megvilágításra, a templom őrzésére, az őrzők jutalmára, valamint a pap szükségleteinek fedezésére és az egyház fenntartásához elégséges és azzal jár. Miután az adományát megtette, azt foglalja írásba és kezdje meg a templom építését.” Nos, ha ezt a két híradást mérlegeljük, akkor döbbenünk meg igazán, hogy mily kevés az, ami ránk maradt az államszervezés kezdő korszakából, a plébániai élet gyökereiről.

Vajon megkísérelhetjük-e mi ezt kiegészíteni? Feltárhathatunk-e valamit ebből a szinte romoknak nevezhető emlékeknek a maradékából, hogy élet és ismeret támadjon belőle? Megkísérelhetjük, ámbar nem kifejezetten a hazai forrásokkal. Elhhez nyújt segítséget a kánoni jogtörténet, azok az egyházi jogszabályok, amelyeknek pontos betartását kezdettől fogva az egyház maga követelte meg. Természetesen feltehetik most a kérdést, hogy ugyan ki tudta azt a pogány világból a kereszténységbe átlépő Magyarországon, hogy mik a római egyház bevett törvényei a plébániaalapítás rendjének kérdésében?

Nos, az egyház vezetése nagyon bölcs volt abban az időben, oly bölcs, hogy talán ma is okos dolog lenne követni, miként járt el ilyen esetekben. Ennek a pontos szabályzata, forgatókönyve megvan, mert hiszen Krisztus mennybemenetelétől kezdve az egyház folyamatosan új plébániákat, templomokat, egyházmegyéket alapított. Tehát amikor 1000-ben nálunk megindult a keresztény gyakorlat, akkor a tapasztalatok gazdag kincsesházára tekinthettünk vissza. Nagyjából 800 tájától, vagyis a frank császárkori reform időszakától – így nevezik a kánonjognak azt az előző virágkorát, amely Gratianus mester nagy törvénykönyve előtt volt érvényben –, ha bármilyen egyházi intézmény alapítása megkezdődött, a birodalomban, tehát a Német-római Császárságban mindig az illetékes szomszédos egyházmegye, azonkívül pedig közvetlenül a római pápa küldte ki a maga papjait. Megvan a leírás is, hogy jártak el és minden intézkedést helyi szinten előzött meg.

A zsinatnak pedig szigorú menetrendje volt. Három napig böjtöltek előtte, imádkoztak, majd a harmadik napon bevonultak a templomba, és a templomban a sok böjtölés révén megnövekedett figyelem hatására felolvasták a rendelkezéseket. A rendelkezések és az egyházi törvények ismeretében a lelkiismeretükre hallgatva kellett meghozniuk az új és bölcs szabályokat a helyi egyház számára.

Próbáljuk megfogalmazni, hogy mi a plébánia. A középkori latin iratokban parókiának is mondjuk, és ebből ered a magyar fogalom: plébész, plébánia. Vonatkozik ez egyrészt a népességet gondozó egyházra, templomra, ennek tagja a plebs, és vezetője a plébános. Ez a név tehát lényegében onnan ered, ahol a római igazgatást ismerték, tehát Itáliából. Ellenkező esetben vikáriátusznak hívták volna az alacsonyabb egységeket. Most nézzük, hogy alakult a plébániák sora. Azt tudjuk, hogy az ősegyházban a püspökök a térítés lehetősége szerint szervezték meg a plébániát, ezzel szemben a VI. századtól kezdve mint azt Hiszpalai Izidor törvénygyűjteményéből pontosan tudjuk, új rendelet született. Ez Dionisziusz pápához Füződött, ennek a szövege Gratianus mester könyvéből maradt ránk, a bolognai egyetem tudós kánonjogászatától, aki először foglalta össze és tette rendbe az egyházi törvények hatalmas szövevényét. Azt mondja Dionisziusz pápa a VI. század elején, hogy a különböző egyházakat egy-egy pappal engedjük át, a parókiákat és a temetőket felosztottuk közöttük. Elrendeltük, hogy közülük mindegyik kizárólagos joggal rendelkezék a magáé felett oly módon, hogy senki a másik parókiájának határait, vagy annak jogait bármiben is megsértse. „Mindenki legyen elégedett a saját határaival, a rajta levő egyházzal és a rajta élő néppel.” Ez a szabály, bármilyen réginek is tűnik, a jogforrások fényében tovább él. Így pl. 840-ben a frank zsinatok sorra ismételik meg, mint Benediktusz Levita, a híres frank egyházi törvénygyűjtemény megalkotója is bizonyítja. A X. században – tehát nagyjából, amikor megindult nálunk Taksony, Géza fejedelem és István király alatt az egyházszerzés – Burchardusz törvénykönyvében is megtaláljuk ugyanezeket a gondolatokat, továbbbiakkal bővítve. Nos, ha ez így van, akkor kezd érthetővé válni számunkra, hogy a plébánia az egyházigazgatás legalacsonyabb, de teljes joghatóságú egysége. Szigorú határai vannak, és ezeket a határokat, mint éppen Burchardusz könyvében olvasuk, maga a pápa, de legalább a megyés püspök határozza meg. Arra nézve is van adatunk, hogy hány községnek, hány jobbágnak, vagy pedig valamilyen gazdasági egységnek kell egy plébániához tartozni. Hiszpalai Izidor törvénykönyvében találjuk meg, és utána a többiek ismételik, hogy egy tartomány – a birodalmon belül – akkor jön létre, ha legalább 10 város van benne. Ennek az élén állhat már egy érsek, de 850 táján, amikor Izidor a nagy egyházi törvénygyűjteményt alkotja, ezek a számok felemelkedtek 12-re. Szent István a legendák szerint, mint látjuk, a püspökségek számát tízben valósította meg és 12 állt a szándékában. Tehát István király az egyházi törvénykönyv hiteles részében megkövetelt 10-et megalkotta és lehetőséget adott, szándékában volt az újabb, divatos 12 érvényesítése is. Ez a tízes szám lefele is határ volt, mert ugyancsak Burchardusz mestertől tudjuk, hogy a plébániához legalább 10 manzusznak kellett tartoznia. Ezt a manuszt egy falumag alapjának tekinthetjük, több házból álló gazdasági egység, és legalább 10 ilyen – ő

már újabb szóval villának nevezi, falunak, majorságnak – együttesen képes egy pap eltartására.

Amikor tehát István király ezt a törvényt létrehozta, egy régi egyházi gyakorlatot ültetett át a magyar jogalkotásba, mégpedig a plébánia gazdasági életének megalapozását. Ennyi falu tudta eltartani a papot, ennyi tudott templomot építeni, de azt is tudnunk kell, hogy – mint a templomszentelésről szóló törvény világosan kimondja – ezt a templomépítés előtt kellett garantálni, nem utána. Ebből már nagyon érdekes következtetést vonhatunk le, Szt. István törvénykönyvének datálására nézve. Ugyanis a második törvénykönyvet a szakirodalmunk, benne nagy tekintélyek sora, általában az 1030-as évekre teszi. Márpedig ha igaz, hogy az egyházi törvénykönyvet betartották, ennek rögtön az elején már törvénybe foglalva kellett állnia. Tehát itt van egy adalék a plébánia fennállásának rendszabályaiból, amely újabb lehetőségeket vet fel.

Tíz konkrét falu megadott helyen épült templomának meg nem változtatható egységként kell szerepelnie, amit azután a korabeli egyházi gyűjteményekben szabályok sorozatában olvashatunk. Mi volt ennek az oka? Azok az alapvető jogosítványok, amikkel a plébános élt. Reifensuel Anaklétusz – akiről azt tartjuk, hogy igencsak megbízható szerző – sorolta fel, hogy az egyházi jogfelfogásban ki a plébános. Akinek területi igazgatási joga van, akinek bírói hatalma van, főleg lelkészés az egyházhoz tartozó ügyekben, aki egyedül jogosult a szentségek kiszolgáltatására és aki egyedül jogosult a bűnbánati fegyelem ellátására.

Mindezekért természetesen megkapja a tizedeket. És itt vagyunk a fontos és világos határok gyökerénél. Ugyanis az egyik oldalon lelki okok, másik oldalon a gazdasági előnyök, mind megkövetelték a jogbiztonság érdekében a szilárd szerkezeti egységet. A tizedet ugyanis a plébánia területén csak a plébános kaphatta meg. Ő ellenben nem szedhetett más plébános területén tizedet. Következésképpen az alapítás pillanatától jegyzőkönyvbe kellett foglalni, hogy melyik plébániához melyik falu tartozott. Maradtak is ránk ilyen töredékek, sajnos nem Magyarországról, hanem például Burchardusz püspöktől, nagyjából István király korából, ami egész sor plébániát említ, mert a püspök legalább évente egyszer összehívta a papokat, méghozzá nagyon érdekes módon. Kocsira kellett rakniuk a könyveiket, a miseruhákat, a ministránsaikat, és a zsinaton be kellett mutatniuk, hogyan miséznek és mit mondanak, úgy szolgálják-e az egyházat, ahogyan azt a törvénykönyv előírja. Ha a lelki oldalról nézzük meg ugyanezt, a plébános volt egyedül képes feloldozni a plébánia híveinek bűneit. A plébánosnál kellett a húsvéti szentáldozást elnyerni, utazás kivételével a vasárnapi szentmisét a plébániáján kellett meghallgatniuk az embereknek és sorolhatnám a törvénykönyv cikkelyeit. Mindezt szigorúan vették: Burchardusztól tudjuk, hogy a mise előtt mindig megkérdezte a pap, van-e itt valaki, aki azért jött hozzám, mert gyűlöli a saját papját, és hogyha volt, kiűzték a templomból. Ez mind mutatja az igazgatási egység szigorúságát. Azt, hogy nagyon komolyan vették, hogy ki hova tartozik, és kizárólagos jogot gyakoroltak. Ilyen kizárólagos volt nemcsak lelki, hanem anyagi vonatkozású jog, a temetkezési jog. Egy plébániát a régészek arról ismerhetnek fel, ha semmilyen papiros nem maradt.

hogy megmaradtak a tárgyak nyomai. Volt benne keresztelőkút, ez a keresztelő-egyház, mint a plébános egyik kimagasló lelki joga. Volt benne temető, mert a korai időszakban, tehát a XII. sz. közepéig nem lehetett máshol temetni, és gyóntatószék, ami a legkevésbé követhető elem a templomoknak alapjaiban. Ezek együttesen mutatják a plébánia igazgatási intézmény jellegét.

Ha ezt az igazgatási intézményt lebontatjuk és megpróbáljuk felismerni, hogy ez Magyarország korai történelmében mit jelent, akkor jövünk rá az egyházi jogforrások hatalmas jelentőségére. A korábbi adománylevelekből tudjuk, hogy a 800-as évek végéig a chorepiscopusok valójában főespereseknek megfelelő igazgatási egységek élén álló személyek voltak, vidéki püspököknek is szokták fordítani – általában 10 manuszus fölött gyakoroltak lelki hatalmat. Tehát mintegy 10 plébánia fölött. Azt is tudjuk, hogy Magyarországon István király korában nagyjából egy-egy vármegye állt egy-egy főesperes irányítása alatt. Ha egy kicsit számolni kezdünk, mondjuk egy 40 plébániás vármegyével és 3–4 főesperességgel, akkor már haloványan kirajzolódik, hogy István király korában nagyjából hány plébánia és hány falu lehetett hazánkban. Ha feltételezzük, hogy nagyjából 300–400 falu esik egy vármegyére, ez többé-kevésbé fedi azokat az elképzeléseket, amelyeket a falukutató kollégák már sokszor leírtak, akik 6–8 ezerre becsülik a korabeli falvak számát. A mi becslésünkéből kb. 4–4,5 ezer adódna.

Nézzük meg továbbá, hogy mit jelent a plébánia jogainak az ismerete. A tizedszedés joga annyira szigorú jog volt, hogy egészen az 1563-as tridenti zsinat befejezéséig a templomnak adott tizedet a pápa személyét kivéve soha senki el nem vehette, még a megyés püspök sem. Az antikva eklézsia, az „ösi templom” jogait minden esetben meg kellett őrizni. És most jön a nagy kérdés: hogyan alapítottak új templomot? Mi volt a nova eklézsia? Gratianus törvénykönyvében ott van a világos jogszabály új templomot csak olyan területen lehet alapítani, amelyen a létrehozott falu más plébánosnak még nem fizetett tizedet. Tehát új alapítású falvakban új templom keletkezhetett, de míg az István király által létrehozott szervezetben hozzávetőlegesen a tízes szorzószám volt a döntő, egy plébánia kb. 10 faluval gazdálkodott, addig az új alapításúak nyilvánvalóan kevesebből. Így aztán a nem művelt, lakatlan térségek benépesítésével nem nyertek mindig ugyanakkora területet, helyenként igen, helyenként nem. Mi ennek a jelentősége történetírásunk szempontjából? Nagyon egyszerű. Ha végignézzük a pápai tizedjegyzék lajstromát, akkor ott találunk egyházakat, akik egész márkát fizettek, akik 1/2 márkát fizettek stb. Tehát teljes területű egyházakat és kisebbeket. Joggal tehetjük fel, hogy azok, amelyek kevesebbet fizettek, azok bizonyosan későbbiek, nem Szt. István-koriak. Amelyek teljes összeget fizettek, vagy Szt. István-koriak vagy olyan szerencsés helyen keletkeztek, ami akkor még nem volt benépesítve, tehát nagyobb területet kaphattak. Így léphetünk tovább a névmagyarázat felé is, mert a félegyháza fogalom nem valamilyen felére választott egyházat jelent, hanem egyszerűen egy kisebb üzemű egyházat, ami a szokásos normának a felét kapta.

Ha így látjuk a plébániákat, abban a pillanatban újabb kép is kibontakozhat előttünk. Mégpedig talán a legérdekesebb: nem az, ami az oklevelek gyarapodásá-

nak a kora felé halad, ahol végül is tudjuk követni, hogy hol voltak plébániák a XII. században, ez sok helyen nem gond. Ellenben azt olvassuk a Szent Gellért legendájában, Szent István legendájában, hogy Géza fejedelem térítette a népet. Akkor csak egy püspökség volt az országban: az esztergomi, és új templomokat építettek. Felmerül a kérdés: hány helyen építhettek templomot, hol építhettek templomot, hány faluban voltak keresztények Géza fejedelem uralkodásának a vége felé? Ez a kérdés okleveleink szerény és vitatott szövegei alapján István király korában szinte megválaszolhatatlan. És mégis, az egyházi jogszabályok ismeretében megkísérelhetjük a valószínű válasz megfogalmazását.

Maradjunk a tizedjognál. Ugyanis az antikva eklézsia, az ősi egyház megtartotta a tizedszedés jogát, márpedig annak két része volt. A plébánoshoz befolyt tized egyharmadát be kellett adni a püspöknek, tehát a régebbi püspök is mindig megőrizte a korábbi tizedeket 1563-ig, és a beszedett tizedek jövedelmének egynegyed részét mind a plébános, mind pedig a püspök a helyi, illetve az egyházmegyei szegényekre volt köteles fordítani. Mi következik ebből? Jól ismerjük azokat az okleveleket, amelyek az esztergomi érsekség primási jogainak elismerésekor keletkeztek, és a pápa felsorakoztatja azokat a plébániákat, amelyek nem a primási tartomány területén fekszenek. Név szerint megnevez 25-öt, ezek a kalocsa-i érseki tartományban és más püspökségekben fekszenek. Sajnos csak a kívül esőket tudjuk a kiváltságok alapján felsorolni az érsekség saját területén, ide pedig azok tartoznak, melyek kifejezetten az érsek személyes igazgatása alá tartoztak. Ezt az udvardi zsinat határozta meg.

Ezek közül is ismerünk hetet, tehát mindenképpen 32 plébániáról van tudomásunk a tizedszedési jog alapján, amely territóriumon kívül van. Következésképpen a tizedszedés jogát az esztergomi érsek előde, az a püspök, akit Zakkeus néven Taksony fejedelem hívott meg és Géza fejedelem alatti térítés során szerzett meg. Ez kb. 32 plébániát jelent, s ha ezt Szent István-i normában kezeljük, akkor mintegy 300 falu lehetett keresztény Géza fejedelem korának végén. Nos, ezek az adatok talán meghökkentően hatnak abban a korban, amelyben szinte forrástalanságra vagyunk itélve.

Engedjék meg, hogy mielőtt befejezem, még egy meghökkentő gondolatsort fejtsék ki a plébániai jog elemeiből és a magyar gyakorlat töredékes ismereteiről. A templomszentelés jogairól lesz szó. A Pray-kódexben világosan olvasható a szentelési rend, a szertartás és a liturgikus gyakorlat. A püspöknek, mielőtt a templomépítkezés megkezdődött, személyesen ki kellett jönnie a templomalapítás helyére. Személyesen ellenőriznie kellett, hogy a fenntartáshoz szükséges anyagi feltételek és jogok megvannak-e. Ezt egy nyilatkozatban írott jegyzőkönyvben rögzítették, és akkor ő felszentelte azt a helyet – a kódex leírása szerint öt helyen téve ki megszentelt köveket. Egy követ tett arra a helyre, ahol az oltár fog állni, majd a templom négy leendő sarkához egyet-egyét, kezdve az elsőt a keleti oldalon, a nyugatin, a délin és az északon. Semmilyen templomot nem volt szabad titulus nélkül építeni és szentelni. Mit jelentett ez? Vértanú ereklyéjét kellett szerezni ahhoz, hogy az egyéb javak és templomfenntartás mellett annak a templomnak valamiféle joga-

sultsága legyen. Ha a templomhoz nem volt meg az ereklje, le kellett bontani. Nos, ez magyarázza, hogy amikor Szent István a bizánci hadjáratot vezette, miért nem aranyat hozott haza hadisarcként, hanem a szentek erekljeit. Hogy templomokat tudjon építeni. De nemcsak ez kellett. Olvastuk Szent István törvényében is, hogy gondoskodni kellett a püspököknek a könyvekről és a papokról. Mit jelentett a könyvekről való gondoskodás? Ezt egy 1156-ból való, Léva területéhez tartozó egykori plébánia alapítóleveléből tudjuk meg. Ebben Martinus érsek felsorolja mindazokat a jogi eljárásokat, amelyeket az alapító Euzidinus tett a templom építésekor egészen a templom felszenteléséig. Eszerint ő is megtette a nyilatkozatot, hogy mit fog adni, és amikor felépült a templom és a szentelés megtörtént ezt oklevélbe foglalták, az egyház ugyanis megkövetelte, és azért kellett István királynak törvénybe foglalni az adományt. Ez volt az az általános oklevél, amit a királyi falvak sora volt köteles teljesíteni a király tekintélye alapján. Őt könyvet adott Euzidinus úr ennek a templomnak 1156-ban. Meghökkenítő dolgokat: egy plenáriumot, ami azt jelentette, hogy a szent olvasmányok teljes szövegekönyvét. Egy misszálét, továbbá adott egy nocturnálét, a pap éjszakai imáit, tehát a brevirárium részeit, graduálét, lépesóimákat és természetesen egy zsoltáros könyvet. A plenáriumot, a Szent Evangélium szent lecke szakaszait tartalmazó könyv aranyátlába kötve. Ezt nagyon kellemes olvasni. Aztán adott két házanépet, 50 igásállatot, pontosan úgy, ahogyan István király törvényében volt, tehát betartották és ő is adott oklevelet, ahogyan István király törvényt.

Tehát ha Magyarországon tíz falu épített egy templomot, akkor mondjuk a XI. században, István király uralkodásának vége táján, feltehetően 300–500 plébánia-templomnak kellett léteznie. 300–500 plébánia-templomban ötször annyi kódexnek kellett lennie. Az azt jelenti, hogy 300x5, vagy 500x5, 1500–2500 liturgikus kódexet kellett elkészíteni. Ez döbbenetes kulturális dolog. Ugyanis a liturgikus kódexek átlagos terjedelme kb. 800 oldal pergamenlap. Ha a legszerényebb méreteket számítom egy templom 200 juh bőrét követelte meg. Ha a 300–500-at beszorzom a 200-zal az 30–50 ezer juh bőre. De nem ez az izgalmas, hiszen azt még el lehet képzelni, hogy azt iparosok feldolgozták, mesteremberek oda szállították, ahová kellett, meghökkenőbb, hogy ki írta tele. És itt jön egy másik érdekes szabálya a plébániának, semmilyen egyház plébániájának presbitere nem tarthatott egyedül misét. Szigorú törvények kötötték, hogy egy klerikust, tanoncot, leendő papinast kellett tartania maga mellett, aki vele énekelte a zsoltárokat, aki válaszolt neki a misén. Ez járt be a püspök iskolájába is és járt vizsgázni, hogy legyenek új papok. De ennek már Nagy Károly korától törvénybe foglaltan volt egy más kötelezettsége is, hogy azokat a gyermekeket tanítsa, akik írni tanulni akarnak. Tehát egyfajta szabad iskola volt a plébánia.

Ha újra elolvassuk Szent Gellért élettörténetét, akkor egy mondata kezd élni bennünk: amikor az első száz teológiai hallgató a csanádi püspöki iskolából kiment papnak, akkor Gellért nem csukta be az iskolát, hanem elküldte embereit még a Dunántúlra is és a vidéki iskolákból összehozott még több tanulót, száznál többet. És ebben a mondatban rejlik az a hír, hogy igenis a kánoni jog a plébános-klerikus

tartási szabályát Magyarországon betartották. Honnan hozta volna a falvokról, a vidékről Gellért a magasabb iskolába járni képes, írni-olvasni tudó gyermekeket, ifjakat. Innen. És ez ad magyarázatot arra, hogy Magyarország egyházai számára István király korában fokozatos indíttatással több ezer kódex elkészültével nem elméletben számíthatunk. Az a templom, aminek nem volt meg az előirt liturgikus könyvsora, nem működhetett, nem volt felszentelhető. Tehát ha Magyarországon volt működő egyház, annak könyvei is voltak.

Íme, két kis forrás: Szent István király oly jól ismert törvénye a templomépítés dotációjáról és a Pray-kódex liturgikus szabálya templomszenteléskor – egybekapcsolva a kánoni jog hatályos és következetesen betartott törvényeivel – feltárja előttünk István király kora Magyarországanak rejtett kulturális kincseit, és oly eseményeit teljes biztonsággal, amelyeket a forrásokból eddig nem volt módunk megismerni.”

(Püspöki Nagy P. tanulmánya. Honismeret 1993/6. 1–14.)

A székesfehérvári Szűz Mária-prépostság temploma

„A székesfehérvári királyi prépostság temploma a középkori magyar királyság koronázó temploma volt, amely az államalapító sírját is őrizte. A Szent István alapította királyi magánegyház capella regia státusát a Kálmán király korában szerzett Hartvik-legenda is kiemeli, amikor az épület nagyszerűségének leírása után a legendairó megjegyzi, István ezt az egyházat mint saját kápolnáját (proprium capellam) tartotta meg. A templomot a mennybe felvett Szűz Máriának szentelte az uralkodó, egykorú említését az 1031-es évszámmal ellátott miseruha őrizte meg számunkra, amelyet még az Árpád-korban alakítottak át koronázási paláस्तá. A felirat mint István király és Gizella királyné adományát tünteti fel a miseruhát a fehérvári Szűz Mária-egyház számára. „ECCLESIAE SANCTAE MARIAE SITAE IN CIVITATE ALBA” – szól a felirat.

A fehérvári egyházalapítás nem volt előzmény nélküli a királyi szálláshelyen. A lengyel Dlugoss 15. századi krónikája szerint Fehérváron, a Szent Péter- és Pál-templomban temették el Géza fejedelmet és feleségét. Győrffy György a templom fehérvári alapításában jelentőséget tulajdonít az 1018-ban, a bolgár uralkodó ellen Bizánccal szövetségben vezetett, győztes hadjáratnak. Krónikáink szerint a bolgár hadjáratban szerzett zsákmányt István az általa Fehérváron alapított Szűz Mária-egyháznak adományozta. A hadjárat eredményeként nyílhatott meg a Jeruzsálembé vezető szárazföldi zarándokút. Az 1030–43 között keletkezett jeruzsálemi itinerárium Győrtől és Tolnától 3–3 napi járásra jelöli meg Fehérvár helyét.

A Szűz Mária-templomban volt a sírja az 1031-ben meghalt Imre hercegnek, és itt temették el 1038-ban István királyt. Mindkettőjüket László király avattatta szentté 1083-ban. Az államalapító által építtetett egyház kiemelt szerepét István halála után is biztosította az államalapító személyének tisztelete és sírja. A temp-

lom mellé rendelt papi testületből jött létre a Szűz Mária-prépostság, amely a 12. század végétől kimutathatóan hiteleshelyi tevékenységet is folytatott. A prépostok a 12. század végétől gyakran töltötték be a kancellári vagy alkancellári hivatalt. Egy 1240-es pápai vizsgálat szerint a kancellárság a fehérvári egyházhoz tartozott, 1290-ben pedig országgyűlési dekrétum biztosította a fehérvári prépostnak az alkancellári tisztség viselésének jogát. A Szűz Mária-egyház és a prépostság tekintélyét emelték azok a feladatok és kiváltságok, amelyeknek említését vagy felsorolását alapítólevél hiányában az Árpád-kor különböző korszakaiból ismerjük, egy részük azonban biztosan Szent István korából ered. Azokat a tisztségeket és feladatokat, amelyek a fehérvári egyház különleges helyzetét biztosították, egy 1250-re hamisított, de a számunkra fontos rész tekintetében hitelesnek tekinthető oklevél őrizte meg... Az oklevél felsorolását követve, első helyen áll a királyi trón említése, amelyről a város a Székesfehérvár nevet kapta. Egy 1240 táján Magyarországon járt osztrák szerzetes rimés krónikája szerint a koronázáskor a magyar királyokat Szent István székébe ültetik. Gyakran feltételezik, hogy a trónszék már Szent István életében a Szűz Mária-egyházban kapott helyet. A sedes regalis kifejezés gyakran a királyi székhelyet jelöli, nem magát a trónszéket. Ténylegesen a fehérvári egyházban álló trónra vonatkozhat egy III. Béla-kori adat: „...in Albensi ecclesiae ubi sedes regalis est...” [a fehérvári egyházban, ahol a királyi trón van].

A korona Fehérváron történő őrzését Szent István-kori hagyománynak tartjuk, erre vonatkozó adataink azonban későbbi időből származnak. A koronázási ékszerek fehérvári felügyeletére utaló korai híradás talán a namuri székesegyház alapításáról szóló forrásban Leodvin bihari püspök elbeszélése, amely szerint I. András fehérvári koronázását követően (1046) megvizsgálta elődei koronázási jelvényeit és öltözőkét, majd Leodvin által számbavetette a templom ereklyéit. Magának a koronának Fehérváron, a Szűz Mária-templomban való őrzését egy 1166 táján keletkezett forrás említi. Michael Anchialosz bizánci bölcselelő egy beszédében említi Magyarország koronázó templomát az ott őrzött koronával együtt. 1198-ban III. Ince pápa leveléből értesülünk arról, hogy a fehérvári prépost jogai közé tartozik annak az örkanonoknak a kijelölése, aki az egyház kegyzserei és kiváltságlevelei mellett a királyi koronát is őrzi.

Az oklevél harmadikként a királykoronázást említi meg, az oklevelet idézve a fehérvári egyház az a hely, „ahol Magyarország királyait a felkenés szent adományában részesítik”. István halálától 1543-ig, Székesfehérvár török kézre kerüléséig az érvényesnek tekintett koronázások IV. Béla koronázása kivételével – akit általánosan elfogadott nézet szerint az általa felszentelt Szent Péter-templomban koronáztak meg – valószínűleg mind a Szűz Mária-egyházban történtek. A Szent István alapította egyháznak a király koronázásokban betöltött szerepét már az István halálát követő trónviszályok idejéből megőrizte az Altaichi Évkönyvek 1044. évi adata. „Ahol elődeink szent teste is nyugszik” – szól az oklevél. Az Árpád-korban 12. századi uralkodóink részesítették előnyben a fehérvári templomot temetkezéseiknél. István és Imre szentté avatása indította el a királyi temetkezések sorát a 12. században a prépostsági templomba. A 12. században meghalt nyolc uralkodónk

közül hat temetkezett a Szűz Mária-egyházba, és itt temették el 1205-ben „regio more” [királyi módon] a gyermek III. Lászlót, ezt megelőzően Kálmánt (†1116), II. Bélát (†1141), II. Gézát (†1162), II. Lászlót (†1163), IV. Istvánt (†1165), III. Bélát (†1196). Az Árpád-korban a királyi családtagok közül a fehérvári egyházba temették Álmos herceget 1137-ben. Feltételezzük, hogy itt nyugodott Kálmán király első felesége (†1112 előtt), fiuk, László herceg (†1112). Álmos herceg felesége (†1113 után), II. Béla felesége (†1146-1157 között), II. Béla fia, Álmos (†1141 előtt), III. Béla első felesége (†1184 körül). 1170 táján a fehérvári egyházban temették el Petrus Lombardus spalatói érseket. Az Árpád-korból más egyházi személynek a fehérvári egyházba történt temetésére nincs adatunk, valószínű azonban, hogy prépostokat és a korona őrzésével megbízott örkanonokokat temettek el a templomban. Paulus és Apollinaris – akik a társaskáptalan tagjai lehettek – 12. század végi-13. század eleji sírkövéük 1806-ban a templom déli oldalánál került elő, valószínűleg már a templomépületen kívül.

Árpád-kori forrásainkat áttekintve még azokról kell szólnunk, amelyek a templom építésére, építészeti részleteire, berendezésére utalnak. Elhúzódo építkezésre utal a Hartvik-legendában István temetésének leírása, amely szerint István halálakor a templom még nem volt felszentelve, és a temetésre csak a felszentelést követően került sor. A szentté avatás után íródott kis legendának a Szűz Mária-egyház építésére vonatkozó részletét gyakran úgy értelmezik, mint két építési periódus emlékééről szóló híradást: „kibővíti a szentegyház csarnokait, mit is a legalázatosabban teljesített. Mert megújította a dicsőséges Szűz Máriáról elnevezett templomot Fehérváran...” A legenda instauratív kifejezését Györffy György szerint azonban nem feltétlenül megújít, hanem felépít értelemben is használhatta a szerző. A még István király szentté avatása előtt készült nagy legenda (1080 körül) leírása, ha nem is teljes egészében a Szent István-kori állapotra, de a 11. század második felére nyújthat támpontokat: „bazilikát kezdett építeni, a kórus falán tarka vésetekkel, márványlapokból kirakott padlóval ... az oltárok körül több színaranyból kalapált tábla, ... Krisztus asztala felett csodálatos művű cibórium emelkedik, a kincseskamra mindenféle-fajta ...edénnyel színültig rakva.” A kincseskamra említése a székesfehérvári templom középkori forrásokból ismert gazdag ereklyetárára hívja fel a figyelmet. Gondoljuk a Kézai-krónikából már említett adományok a bolgár hadjárat utáni adományokra. Az ereklyék jelentős számára utal a már említett számbavételük Leodvin által I. András parancsára. A templomban állt oltárok közül – a nagy legenda is több oltárról szól – az Árpád-korban a főoltáron kívül, amelyet a Hartvik-legenda az „Isten boldogságos szülőanyja, az Örök Szűz Mária oltáraként” említ, 1237-ben Szent István oltárát említik, 1272-ben pedig a Szent Kereszt-oltárt. Ez utóbbiról a viszonylag késői említés ellenére fel kell tételeznünk, hogy titulusból következően a templom legkorábbi oltárai közé tartozott. Az épület topográfiájára nyújt némi adatot az az oklevél, amely a város és a Szűz Mária-templom 1289-es leégéséről szóló tudósításában az egyház külső kamaráját említi, ahol okleveleket őriztek

A múlt század második felében megindult ásátások előtt a templom területén folyó földmunkák során már jelentős Árpád-kori leletek kerültek elő az egykori épület területéről. Pray György 1774-ben megjelent művében tudósít egy 1734-ben Fehérváron talált, és talán a Szűz Mária-templomból származó töredékes kőről, melynek felirata Szent Imre sírjára vonatkozott. Felirata: REVEREN ... PATR ... OMINICI PREPOSITI HIC DIVI STEPHANI C ... A ... SCTISSIMA PROLES DVX EMERICVS VR ESSE SATVS. A könek sajnos nyoma veszett. A romterületről származó legjelentősebb kőfaragvány, a Varjú Elemér 1930-ban megjelent dolgozata óta Szent István-szarkofágnak nevezett kőkoporsó a 18. század végén került elő. Értékelését legutóbb Tóth Sándor végezte el, István szentté avatásakor készített munkának határozva meg a szarkofágot. 1839-ben csatorna ásásakor filigrándíszes arany ékszereket leltek. Kovács Éva a gyermek III. László sírjából származó tárgyaknak tartja a leleteket. 1848-ban ismét királyi sírból származó leletek kerültek elő. A leletmentést a Nemzeti Múzeum részéről Érdy János végezte el, ásátását rajzokkal illusztrált közleményben tette közzé, részletesen ismertetve a sírok környékén a templombelső rétegeit. Az ekkor megtalált öt sír közül kettőnek, III. Béla és felesége, Antiochiai Anna sírjának meghatározását ma is megalapozottnak tartjuk.”

(Biczó Piroska régész tanulmánya)

A székesfehérvári Szűz Mária templom ásátásai (1996–1999)

„Az egykori királyi Szűz Mária-prépostság temploma területén török kori pusztulása, a rendkívül sok újkori bolygatás és a több mint egy évszázados múltra visszatekintő régészeti feltárás ellenére még mindig tehetők újabb megfigyelések, amelyek gyakran eddig észre nem vett összefüggések felismeréséhez vezetnek, megalapozottabbá és lényegesen színesebbé teszik az eddigi kutatások során megrajzolt építéstörténetet. Kiválóan támasztják alá ezt a megállapítást Kralovánszky Alán 1960-as évek végétől 1993-ban bekövetkezett haláláig több szakaszban végzett ásátásai. A már korábban is feltárt területen sikerült megnyugtatóan meghatározni Szent István temetkezési helyét. Kralovánszky Alán ásátásaihoz kapcsolódik Szent Imre temetkezési helyének felfedezése is. A déli első és második pillér között, a Szent István korában épült alapozásban kialakított sírűreget már az 1936-37. évi ásátás is feltárta, kettős sírgödörként határozva meg a sír fölötti építmény készítésekor létrejött üreg alapján a leletet. Az 1970-72-ben Kralovánszky Alán által újra kutatott sírről és környezetének középkori alakulásáról Szabó Zoltán építész publikált tanulmányt a Műemlékvédelmi Szemle 1996. évi számában.

A templombelsőben végzett feltárásainak további eredményeként Árpád-kori berendezési tárgy (szószék?) alapozása került elő a déli harmadik. pillér mellett, a főhajóban. Az épület nyugati részén a főhajó szélességében még a templom korai építési szakaszában készült, észak-dél irányú pillérsor maradványait találta. A

szentély épebben fennmaradt északi felén a falat kívülről tagoló lizénákat fedezett fel. Kutatásainak utolsó évére esik az épület nyugati részén a már Henszlmann ásatásából is ismert délnyugati torony korának tisztázása. A püspöki palota és az áruház közötti szakaszon a korábbi feltárások alapján nehezen értelmezhető falmaradványok teljesebb feltárása egy, az Árpád-kor korai szakaszában készült nyugati építmény léteére derített fényt.

1994-ben a romterületet délről határoló, 1938-ban készült támfal elbontásával végérvényesen eldőlt a bemutatandó romterület bővítésének ügye. Az 1992-ben elbontott úttest helyén feltárt déli templomhajó a romterülethez kapcsolódott. 1995-ben az elbontott támfal mentén csaknem az épület teljes hosszában – az első pillértől a hetedik. pillérig terjedő szakaszon – végezhetünk 2 m szélességben feltárást. Ekkor nyílt lehetőség az Érdy János által 1848-ban feltárt sírok helyének hitelesítő feltárására. Sajnos napjainkra a múlt században megtalált sírok közül csak a legkeletebbre fekvő sír keleti vége maradt meg. Mégis örülnünk kell ennek a jelentéktelennek tűnő leletnek, mert lehetővé tette a síroknak – közöttük III. Béla és Antióchiai Anna sírjának – a Kralovánszky Alán kutatása során kialakított, a jelenségek pontos térképezését szolgáló koordinátarendszerbe történő beillesztését. Több ponton előkerült az Érdy és Henszlmann ásatásaiból is már ismert, öntött, vörös (terrazzó) padló. Egyértelműen tisztázni lehetett, hogy a padló készítése és használata megelőzte a templom 12. századi átépítésének korát. E padló és az épület több pontján a hozzá kapcsolódó épületelemek számbavételével az eddigieknél határozottabb kép rajzolható meg az átépítés előtti templombelsőről. Így biztosan ehhez a periódushoz tartoznak a már említett, a főhajót nyugaton lezáró észak déli pillérek és Szent Imre sírjának kemény mészkő táblákkal történt lefedése.

1995-ben a megnövekedett romterület rendbetételét és a romok új bemutatását célzó építészeti tervpályázat kiírásakor már nyilvánvaló volt, hogy a maradványok tető alatti védelmet igényelnek. A krónikás adatok alapján egykor tizenöt magyar király földi maradványait őrző koronázó templomnak az épület nagyságához elenyészően kevés maradványa történeti értékéből következően olyan bánásmódot igényel, amely az utókor számára is eredeti állapotában tartja meg e tiszteletre méltó falakat. A védőtető szükségességét bizonyították a hatvan éve – 1936 óta – az időjárás viszontagságainak kitétt falak málladozó és repedezett kövei, letört, olykor faragott darabjai, de nyomatékosan ezt kívánták az új feltárások gyengébb kö- és habarcsanyagú falai.

Az újabb, jelentős feltáratlan területet érintő ásatás a védőépület tervének elfogadása után, 1997-től indult meg. Ezt megelőzően azonban 1996-ban, a millenniumi évében még egyszer visszakapta a város és az ide látogató turista a romkertet. A romterület déli szélén az épületek előtt elkészített ideiglenes járdáról újra a szemlélő elé tárult a romkert 1938-ban megteremtett harmóniája és jó rálátás nyílt az újonnan feltárt területre – a déli hajóra és a templom nyugati építményére.

A templombelsőben a védőépülethez kapcsolódó feltárások, amelyek szintén már korábban is kutatók területeken folytak, a templom építését megelőző időszakra vonatkozóan bővítették ismereteinket, de az építéstörténet tekintetében is szol-

gáltak új adatokkal. A korábbi feltárások elsősorban az épületre és ennek megfelelően a falmaradványokra összpontosítottak, ezért jelentős a templom alapítása és építése előtti időszakából származó kultúrrétegekben végzett kutatás. Említésre méltók a templomépítést megelőző időből származó telepjelenségek – árkok, cölöplyukak –, amelyeket leletanyaguk és a az építkezés megindulásának sejthető időpontja alapján a 10. századra – a 11. század elejére kell kelteznünk. A telepjelenségeket fedő rétegek pedig az építkezést megelőző terepegyengetésre és feltöltésre utalnak a területen. Kelta és római edénytöredékek is kerültek elő a templomépítést megelőző objektumokból és rétegekből, telepjelenséghez azonban ezeket nem tudjuk kötni.

A főhajó északi felén annak ellenére, hogy a korábbi ásatások a romkert mai szintjéhez képest 130-140 cm mélységig bolygatták meg a területet, a megsemmisült északi pillérsor esetében is egyértelmű bizonyítékot kaptunk a pillérekhez a főhajó felől épített bővítmények létre az alattuk húzódó cölöphelyek megtalálásával. Ezek, a templom második gótikus átépítésekor a főhajó még Szent István korából származó nagy szélességének és az ebből következő nagy feszításválságnak a csökkentésére készült pillérbővítmények eddig csak a déli pillérsornak a romkertben látható négy pillére esetében voltak ismertek. A pillérbővítmények kora ma vitatott – Anjou-kor vagy Mátyás-kor –, az elpusztult fedőrétegek hiánya a kérdés régészeti módszerrel történő eldöntését nem tette lehetővé. A kérdés megoldását az ásatás eredményeinek és a templom boltozataiból megmaradt gótikus bordák adatainak összevetése adhatja meg. Rendeltetésük a pillér megsüllyedésének megakadályozása volt.

Az épület egykori padlóiból igen kevés maradt meg, ezért a korábbi feltárások ezeket a felületeket tiszteletben tartották, áttörésük csak néhány ponton történt meg. A már Henszlmann óta nagyrészt ismert padlómaradványok korának meghatározása ismereteink bővüléséből következően a kérdés alapos áttekintését igényli. A főhajó nyugati felében a védőtető számára készülő alapozási gödör megkutatásakor az elsősorban logikai megfontolásokból fakadóan török korinak tartott téglapadló korára megnyugtató bizonyítékot szolgáltatott az egyik téglalól előkerült denár I. Ferdinánd korából (1526–1564). Ugyanehhez az alaphelyhez kapcsolódó feltárás további berendezési tárgy (keresztelőmedence?) alapozásának részletét hozta felszínre. A járósintadatok alapján az alapozás még az Árpád-korban készült, de már a korai, vörös terrazzópadló után.

1994-ben a püspöki palota és az áruház közötti szakaszon a palota főtér felőli homlokzatának vonalában húzódó észak-dél irányú fal megtalálásával úgy tűnt, a nyugati építmény kiterjedése a főtér felé tisztázódott, a védőépületet lezáró fal alapozásának elkészítése nem fog nehézségekbe ütközni, csupán az alapozáshoz szükséges sáv feltárását kell elvégezni. 1998-ban a nyugati fal előtt húzódó 2 m széles sáv megkutatása már a felszínhez 60 cm-re középkori rétegeket eredményezett. A 12. századi pénzekkel és kerámia töredékekkel keltezett rétegek arról tanúskodnak, hogy a templom nyugati homlokzata előtt a 11. századi terepszinthez képest már az Árpád-korban 80–90 cm-rel megemelték a földfelszínt, és a külső járósínt az

épület homlokzata előtt magasabb volt, mint az épület belsejében. A nagymértékű feltöltésre a templom előtti területnek a várost környező, magasabban fekvő részeihez történő emelése miatt kerülhetett sor. A feltöltés alatt a nyugati építmény előtt egy, a fedőrétegek alapján még az Árpád-kor első felében lezajlott építkezés falmaradványai kerültek elő. A nyugati fal elé épített pilléres vagy oszlopos árkádsorra utaló falazatoknak csak keleti vége nyúlt be a feltárt szakaszba, ezért méreteiket nem ismerjük. Az épületrész jellegével, kiterjedésével kapcsolatban a főtér felé csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk, a kérdés megoldását a főtéren végzett további kutatás adhatná meg. Az említett 12. századi fedőrétegekből következtetve a nyugati építménynek ez a bővítése rövid életű volt.

A templom déli oldalán Kralovánszky Alán az épületek előtt húzódó járda miatt 2 m széles sávot tárhatott csak fel 1992–93-ban. Az itt végzett feltárás rendkívül fontos lelete volt egy ép külső támpillér és a mellette nyugatról következő támpillér maradványa, amelyek a templom területéről ismert gótikus bordákkal együtt az épület boltozási rendszerének meghatározásában segítenek. Régészeti megfigyelések a terület nagyfokú bolygatottsága miatt nem tették lehetővé a támpillérek korának meghatározását – írott források I. Károly korában két jelentős építkezéstről szólnak; a 15. század utolsó negyedében Hunyadi Mátyás építkezései alakították át és növelték meg jelentős mértékben a templomot a korszak késő gótikus katedrálisainak stílusában. A védőépület alapjai a déli oldalon az egykori támpillérek helyére épülnek, a két megmaradt támpillérre pedig ráépülnek. Ez a tény jelentős mértékben csökkenti a támpilléreken a további vizsgálatok lehetőségét, így 1999 tavaszán szükség volt a támpillérmaradványban felfedezett, faragottnak tűnő kövek kiemelésére. Az egyik, faragott felével befelé beépített kő - gótikus fiatorony darabja - valószínűvé teszi, hogy a támpillérek a Mátyás-kori építkezések idejéből valók.

A védőépület terve már úgy készült, hogy a templom déli oldalán feltehetően előkerülő falmaradványok is bemutatathatók legyenek, és egy esetleges további feltárás ne keltsen a város életében újra járdabontással járó zavart. Ennek, a Kralovánszky Alán ásásától délre eső szakasznak a feltárása még folyamatban van, az azonban már tisztán látszik, leletekben gazdag területen folyik a feltárás. Az újkori bolygatásokkal kevésbé zavart terület az előkerülő maradványok keltezését is könnyebbé teszi. A prépostság egykori épületeihez tartozó Árpád-kori falak kerültek elő, elbontásuk a Zsigmond király pénzei által keltezett fedőrétegek alapján a 14. század második felében – 15. század elején történhetett. Ugyanekkor szűnt meg a templom déli oldalán húzódó, a 12. században már használt temető is. Az Árpád-kori falak helyére a templombelső első és harmadik pillérének megfelelő hosszúságú szakaszon kápolna épült. Pusztulási rétegéből töredékes, de rendkívül gazdag, a 14. század második feléből származó faragványos kőanyag kerül elő. A sírok rétegtani helyzete és a sírletek alapján a kápolna melletti temetőrészt hosszabban használták. A leletek közül 16. századi hajtű és rózsafüzér gyöngyszemei utalnak erre.

A leletekben gazdag terület feltárása nagymértékben lassítja az építkezést. Azt azonban szemünk előtt kell tartanunk, hogy régészeti feltárás során az adatok érde-

kében egyedi jelenségek pusztulnak el, ebből következően az adott objektumra vonatkozóan csak egyszer tehető megfigyelések rögzítése folyik. A most folyó ásatáson a középkori koronázó templom falai mellől bontjuk el az építés, pusztulás koráról, a feltárt dolgok rendeltetéséről tanúskodó földrétegeket és leleteket. Ezek dokumentálása időigényes munka, amelyet a kivitelezést végző ARÉV tudomásul vett, lehetővé téve ezzel, hogy a templom építéstörténetével foglalkozó későbbi generációk számára minél teljesebb, használhatóbb és a további elemzés lehetőségét magában rejtő anyagot hagyjunk.

Az egykori romkert, ma Nemzeti Emlékhely létrehozásával foglalkozók célja, hogy a királyi prépostság és temploma történetét az épülethez kapcsolható gazdag leletanyag segítségével múzeumban mutassa be. Ennek érdekében 1997-98-ban minisztériumi támogatásból szerteágazó történeti adatgyűjtés folyt és megtörtént a kiállítás előkészítéseként a kőfaragványok katalogizálása, felmérése és restaurálása.”

(Biczó Piroska régész tanulmánya)

Görög nyelvű monostorok

„...Az Arpád-kor folyamán a Szent István korábóli ismert marosvári (illetve oroszlánosi) és veszprémvölgyi monostorokon kívül más görög monostorok is voltak hazánk területén. Biztos tudósításaink vannak... a visegrádi, dunapentelei és szávaszentdemeteri monostorokról. Az öt monostor közül kettő: a veszprémvölgyi és a dunapentelei apácazárda volt. Ha most még meggondoljuk, hogy a régi Arpád-kori monostorok között egész sereg olyan van, amelyekről nem lehet megállapítani, hogy eredetileg milyen szerzetesrendé voltak, akkor mindenesetre számolni kell azzal a lehetőséggel, hogy ezek között még több bazilita-rendű monostor is akadt. Ha továbbá még tekintetbe vesszük III. Ince pápa 1204-ben kelt ama levelét, amelyben a magyar királyság területén alapított görög monostoroknak a megyés püspökök nemtörődömsége és a görögök züllöttsége következtében való pusztulásáról és a magyar királynak ama kéréséről tudósít, hogy e görög monostori egyházak egy püspökségbe egyesíttessenek, továbbá a pápának ugyanazon évben a magyar királyhoz intézett levelének ama sokat vitatott kijelentését, amely szerint a „latinoknak” csak egy, a „görögöknek” azonban sok monostora van, akkor fel kell tételeznünk, hogy voltak hazánkban olyan görög monostorok, amelyekről ma már nem tudunk. A ránk maradt forrásanyag további feldolgozásán kívül e tekintetben még sokat várhatunk a helynevek és templomi védőszentek neveinek rendszeres vizsgálatától. Hiszen ismeretes, hogy a bizánci orthodox egyháznak megvannak a maga speciális külön szentjei, s így ezeknek helység- vagy egyháznevekben való előfordulása sokszor már egymaga is útmutatóul szolgálhat. Ahol pl. Szent Demeterral találkozunk, ott már eleve feltételezhetjük a bizánci hatást, mint ahogy a szegedi Szent Demeter-egyház is annak az emléket őrzi.

Arra vonatkozólag, hogy a Szent István korában és az Árpád-kor későbbi századaiban hazánkban kétségkívül meglévő görög monostorok szerzetesei és apácái honnan jöttek hazánkba, semmi pozitív nyomunk nincs. Ha egy részük itáliai származását nem is zárhatjuk ki a lehetőségek közül, a Bizánccal való XI–XII. századi közvetlen kapcsolatok eredetüket illetőleg elsősorban mégis a balkáni görögség felé irányítják figyelmünket. A hazai bazilita-monostorok lakóinak ethnikai összetételére vonatkozólag VI. Kelemen pápa...levele érdekes felvilágosítást nyújt. Eből azt látjuk, hogy a szávaszentdemeteri monostorban alapítása óta görögök, szlávok és magyarok laktak. Ez tehát azt mutatja, hogy a hazai bazilita monostorokban magyarok is voltak.

A hazai görög monostorok – úgy látszik – a XIII. század folyamán pusztulásnak indultak s nyugati szerzetesrendek kezébe mentek át. Ennek okát nemcsak abban a körülményben kell keresnünk, hogy a bizánci birodalom XII. századi fénykora után a XIII. században súlyos megrázkódtatásnak volt kitéve és hanyatlásnak indult, hanem talán még inkább abban, hogy a baziliták hazánkban nem tudtak igazán meggyökeresedni.

Az a tény, hogy a görög monostorok igazi élete hazánkban a XI–XII. századra esett és hogy e korból aránylag nagyon kevés írásos emlék maradt ránk, rendkívül megnehezíti annak megítélését, hogy a bazilita monostorok milyen szerepet játszottak a keresztény magyar szellemi élet kibontakozásában. Az idevonatkozó anyag hézagossága és megfelelő speciális kutatások hiánya következtében a görög monostorok hatásának fokát ma már vagy talán: ma még? – nem tudjuk lemérni. Úgy látszik azonban, hogy a magyarországi görög monostorok tevékenysége megmaradt a szerzetesség „sziget”-birodalmán belül. Hogy a magyarországi görög baziliták egyházi és szellemi befolyása a magyar népiség mélyebb rétegeibe nem szivárgott le, azt sajátosságosan mutatja az a tény, hogy a nyelvtudomány eddig egyetlen közvetlen átvételre utaló, bizánci eredetű görög szót sem tudott kimutatni nyelvünkben. Egyes nyomok azonban arra vallanak, hogy a hazai baziliták Kelet és nyugat, a bizánci és latin művelődés között összekötő és közvetítő szerepet játszottak. A görög egyházi irodalom egyes termékei a magyarországi monostorokban használt kéziratok és az ott készült latin fordítások révén kerültek át nyugatra, és talán nem egy bizánci legenda és monda a hazai görög monostorokon át vándorolt nyugat felé.”

(Moravcsik Gy. Szt. István emlékkönyv. Bp. 1988. 258-260.)

Bizánci kereszténység Magyarországon

„1. A magyar nép elődei már a vándorlás idején megismerkedtek a bizánci szertartású kereszténységgel, a honfoglalás után pedig a bizánci egyház kezdte el népünk megtérítését.

Mint ismeretes, VII. Konsztantinosz Porphürogennétosz császár uralkodása idején (912–959), a X. század derekán előbb Bulcsu karcha és Tormás herceg, majd Zombor gyula Bizáncban felvették a keresztiséget.

A gyula magával hozta Hierotheoszt, akit Theophülaktosz patriárcha (931–956) Turkia, vagyis Magyarország püspökévé szentelt.

Hierotheosz missziós püspök volt, joghatósága az egész országra kiterjedt. A püspök és szerzetesei nemcsak a gyula szállásterületén térítettek, hanem a régészeti leletek tanúsága szerint az ország csaknem minden vidékére eljutottak.

Az a tény, hogy a bizánci szerzetesek az egész országban szabadon mozoghattak, kizárja azt a feltételezést, hogy a vezérek bizánci útja egyéni kezdeményezés, önálló akció volt, sőt, hogy ez az esemény a fejedelem által képviselt nyugati és a vezérek által képviselt keleti külpolitika szembenállásának jele lett volna.

Egyrészt ugyanis aligha képzelhető el, hogy a fejedelem és a többi vezető ember engedélye nélkül a bizánci hittérítők az egész országban szabadon működtek volna. Másrészt a rendkívül körültekintő bizánci diplomácia az ő előzetes hozzájárulásuk nélkül nem is küldött volna hazánkba püspököt az egész országra kiterjedő joghatósággal.

Amikor Rasztíszlav morva fejedelem (846–870) III. Mikhaél (846–870) bizánci császártól 862-ben hittérítőket kért, a császár két testvért, Küriloszt és Methodioszt küldte az országba és ezek nem voltak püspökök, sőt Methodiosz még pappá sem volt szentelve.

Fel kell tehát tételeznünk, hogy Hierotheosz küldetésére Fajsz fejedelem és a többi főember beleegyezésével került sor.

2. A magyarok megtérítését a keleti egyház kezdte el, de a nyugati egyház fejezte be. Ennek kizárólag politikai okai voltak.

Magyarország ugyanis két, éppen emelkedőben levő nagyhatalom ütközőpontján feküdt. Egyik szomszédja, a Német-római Császárság igény tartott Pannóniára. Másik szomszédja, a Bizánci Császárság, mely a Makedon dinasztia idején (867–1057) hirtelen virágzásnak indult, vissza akarta hódítani az egykori Római Birodalom tartományait.

A két terjeszkedő nagyhatalom szomszédsága külön-külön is fenyegető veszedelemet jelentett az elszigetelt magyarság számára, s ez csak fokozódott 972-ben, amikor I. Ottó német-római (936–962: király, 962–973: császár) és I. Jóannesz Tzimiszkesz bizánci császár (969–976) egymással szövetséget kötöttek. Kétoldali támadás esetén a magyarság könnyen az avarok sorsára juthatott volna.

3. Ekkor Géza volt a magyarok fejedelme (972–997). Az ifjú fejedelem felismerte, hogy az ország biztonsága, sőt fennmaradása érdekében azonnal csatlakoz-

nia kell valamelyik nagyhatalomhoz. A történelmi hagyományok Bizánc mellett szóltak volna. Azonban néhány évvel a vezérek látogatása után hazánk kapcsolata a birodalommal annyira megromlott, hogy a békének és a szövetségnek túl nagy lett volna az ára. Ezért Gézának nem volt választási lehetősége, csakis Ottó császárral kereshette a szövetséget, és ezzel az is együtt járt, hogy tőle kellett kénie hittérítőket is. Csakis így látta biztosítva az ország szuverenitását. Ez volt egyben a fordulópont a magyar kereszténység történetében.

Géza számára a nyugati kereszténységhez való csatlakozás nem vallási, hanem politikai kérdés volt és az is maradt egész életében.

Ez a magyarázata annak, hogy a bizánci szerzeteseket nem utasította ki az országhól, mint száz évvel korábban Borisz fejedelem (853–888) Bulgáriából, aminek nagy része volt a Photiosz patriarcha idején (858–867 és 877–886) bekövetkezett egyházszakadásnak.

Nálunk Géza döntése után a bizánci egyház tevékenysége nem szűnt meg, hanem éppen ellenkezőleg, még meg is erősödött. A görög hittérítőket támogatta a Bizáncban megkeresztelkedett gyula lánya, Géza felesége, Sarolt is, aki keleti szertartású keresztény volt.

Valószínű, hogy Hierotheosznak két utóda is volt: Theophülaktosz és Antoniosz. Mindkét főpásztor pecsétjét megtalálták. Az egyik pecsét felirata: a „türkök püspöke”, a másiké: „Turkia püspöke”. Feltehető, hogy a „türkök” a magyarokat, „Turkia” pedig Magyarországot jelenti itt is. Mindkét pecsét hátoldalán Szent Demeter képe látható. A püspök pecsétje általában székesegyházának védőszentjét ábrázolta. Hazánkban ebben az időben több mint húsz templom épült Szent Demeter tiszteletére.

A bizánci kereszténység mélyen belevésődhetett a magyar nép jelentős részének lelkivilágába. Ezt bizonyítja, hogy a fordulat után több mint száz évvel, 1092-ben Szent László király (1077–1095) Szabolcs várában zsinatot tartott, amely két rendkívül fontos és igen kényes kérdésben: a papi nősilés és a nagyböjt kezdetének kérdésében a bizánci egyház előírásait juttatta érvényre.

XII. Gergely pápa (1073–1085) a korábbi rendelkezéseket felújítva, a nős papokat eltiltotta az egyházi szolgálattól (1074). Ennek ellenére a szabolcsi zsinat a bizánci császári palota kupolatornében, a Trullionban 691–692-ben tartott zsinat határozatainak megfelelően úgy intézkedett, hogy a papjelöltek felszentelés előtt megnősülhetnek.

A nagyböjt kezdetével kapcsolatban a zsinat kimondja, hogy „a latinok, akik a magyarok törvényes szokásaihoz alkalmazkodni nem akarnak, tudniillik amikor a magyarok a húsevést elhagyják, ők viszont a hétnek még a második és harmadik napján húst esznek, s ha azt mondják, hogy a mi jobb szokásainkkal nem értenek egyet, menjenek, ahová akarnak. De a pénzt, amit itt szereztek, hagyják itt, hacsak jobb belátásra nem térnek és a húsevést velünk együtt abba nem hagyják.”

A zsinati határozat szövegében szereplő „latinok” olaszok vagy franciák lehetnek. A határozat értelme: a bizánciak a vajhagyó vasárnapot követő hétfőn, a nyugatiak pedig két nappal később, hamvazószerdán kezdik ma is a nagyböjtot.

A debreceni kollégium híres tanára, Budai Ésaías szerint „Szent László törvényeiből világos, hogy akkor még a magyarok nagyobb részint a görög vallásbeli szokásokat követték.”

Itt azonban nem arról van szó, hogy a magyarok többsége bizánci szertartású katolikus lett volna, hanem éppen a fordítottja történt annak, mint Morvaországban. Ott a szlávok apostolai nem a bizánci, hanem a római liturgiát végezték, mert a nép azt már megszokta. Nálunk pedig a nyugati hittérítők – talán Géza vagy Szent István kivánságára – egyes egyházfegyelmi kérdésekben fenntartották a már meggyökeresedett gyakorlatot, és a lelkek békéjét nem zavarták meg a nyugati előírások bevezetésével és erőltetésével. Hiszen a nép a megszokotthoz a végletekig képes ragaszkodni. Még nem is olyan régen, húsz évvel ezelőtt konzervatív katolikusok tüntetéseket, utcai zavargásokat rendeztek a latin nyelvű liturgia megszüntetése miatt.

Géza és Szent István feltehetően a görög rítusú kereszténység fenntartásával a bizánci előírásoknak a latin egyházra való kiterjesztésével elhárította az esetleges lázongás veszélyét és elősegítette népünknek a vallási külsőségekben is megnyilvánuló egységét. Szent László pedig törvénnyel szentesítette ezeket az egyházi előírásokat, melyeket népünk régtől fogva ismert.

4. Egyébként Géza utóda, Szent István (997–1038) apja nyomdokain haladt. Fegész életében az ország egységének és lelki békéjének megvalósítására, valamint szuverenitásának megőrzésére törekedett. Ezt szolgálták egyházi vonatkozású intézkedései is.

Uralkodása elején az ország délkeleti részén fokozódott a bizánci egyház térítő tevékenysége. E terület ura Ajtony volt. II. Baszileiosz bizánci császár (976–1025) a bolgárok ellen szövetségeseket keresve felvette vele a kapcsolatot. A császár 1002-ben a bolgároktól elfoglalta Vidint. Ekkor Ajtony felkereste ebben a Duna-parti városban tartózkodó császárt s ott „a görögök szertartása szerint megkeresztelkedett” (Gellért-legendája). A császár támogatásával uralmát kiterjesztette a Köröstől az erdélyi részekig, déli irányban pedig Szörényig és Vidinig. Erre utal a Gellért-legendája, amikor azt állítja, hogy „hatalmát a görögöktől kapta”.

Ajtony Marosvárott monostort épített Keresztelő Szent János tiszteletére, „apátot helyezvén bele görög szerzetesekkel az ő törvényük és szertartásuk szerint” (Gellért legenda). A monostor templomát és az előtte levő keresztelő medencét 1868-ban feltárták.

Ajtony, mint ismeretes, politikai okokból szembekerült Szent Istvánnal. A király hadvezére, Csanád legyőzte. Csanád azonban a görög szerzeteseket „nem üzte el, hanem mint ahogy a Gellért legenda mondja – megengedte nekik, hogy abban az állapotban maradjanak, amelyben találták őket”. Majd a Marosvártól délre fekvő Oroszlánoson Szent György tiszteletére monostort építtetett, ide telepítette át a szerzeteseket, marosvári otthonukat pedig átadta a csanádi egyházmegye első püspökének, Gellértnek. A görög szerzetesek tovább folytathatták a térítést.

Feltételezhető, hogy Csanád a görög szerzetesekkel szemben István király utasítása szerint járt el. Mert bár az ország már a nyugati patriarchátushoz tartozott, Szent István a bizánci szertartás fennmaradását és fejlődését is biztosította.

A bizánci rítus korabeli helyzetéről írásos feljegyzések nem maradtak fenn, arról elsősorban a keleti monostorok adnak felvilágosítást. Az ország területén számos bizánci monostor volt. Ezek egy részét még Szent István előtt alapították. Bizánci szerzetesek éltek Tihanyban, Visegrádon, Pásztón, Dunapentelén, Marosvároton, majd Oroszlánoson és másfelé is. Szent István nevéhez fűződik a veszprémi-völgyi apácázárda alapítása és talán a szávaszent-demeteri monostor újjászervezése is.

Szávaszentdemeter egyébként egyik központja volt az ún. „Berria” monostori szervezetnek. A Berria monostor helyét nem ismerjük, azt viszont III. Honorius pápa (1216–122?) két okiratából (1216 és 1218) tudjuk, hogy ehhez az anyamonostorhoz több mint 25 filiális monostor és 10 templom tartozott. A pápai bullák név szerint említik a kalocsai egyházmegyében levő Nádudvar, továbbá Somogyvár, Szatmár és Csepel monostorát. Feltehető, hogy a szervezethez tartozó zárdák jelentős része Szent István korában már létezett és nem utána alapították, amikor hazánkban a bizánci rítus már hanyatlásnak indult.

Emellett keleti szertartású közösségek létét kell feltételeznünk azokon a helyeken, ahol a templomok a keleti egyházban különlegesen ünnepelt, népszerű szentek tiszteletére épültek vagy magukat a helységeket róluk nevezték el.

A magyar egyházi viszonyokat jól ismerő III. Ince pápa (1198–1216) joggal írhatta még 1204-ben is Imre királyunknak (1196–1204): „... országodban a görögöknek sok kolostoruk van”.

Ezeknek a monostoroknak viszonylag nagy száma, valamint az a tény, hogy szétszórtan helyezkedtek el az ország területén arra vall, hogy hazánk minden táján jelentős számban éltek bizánci szertartású katolikus magyarok. Hiszen ha a kolostorok első lakói görögök, illetve szlávok voltak is, és ha még Ajtony is telepített be görög, I. András királyunk (1047–1060) pedig szláv szerzeteseket, az utánpótlás zöme az itthoni keresztény családokból került ki.

A bizánci monostorok sokrétű feladatot tölthettek be az országban. Azok a monostorok, amelyekhez templomok tartoztak, egyben parókiák is voltak, s a szerzetesek lelkipásztorkodással foglalkoztak.

A bazilita szerzetesek életformájának ismeretében biztosan állíthatjuk, hogy a magyarországi bizánci monostorok az egyházi élet központjai voltak. Itt történt a papképzés, a liturgikus szövegek másolása és fordítása. Itt készültek az ikonok és a templomi felszerelési tárgyak, kegyszerek: miseruhák, keresztek, ereklyetartók, gyertyatartók, füstölők, szenteltvíztartók, bár meg kell jegyeznünk, hogy az országban kegyszerek előállításával foglalkozó műhelyek is működtek. A veszprémi-völgyi zárdában készült az a miseruha, melyet később koronázási palástként használtak. Ez a palást a bizánci iparművészet legszebb hazai terméke.

A bizánci monostorok egyben kulturális központok voltak. Marosvárott Szent Gellért görög könyveket talált. Feltehető, hogy nemcsak itt, hanem mindegyikben volt kisebb nagyobb könyvtár.

A monostorok a bizánci kultúra Nyugat felé történő közvetítésével is foglalkoztak. A bizánci egyházi irodalom számos alkotása a magyarországi bazilita monostorokban használt kéziratok vagy itt készült latin fordítások révén került Nyugatra.

Szent István király egyébként kereste a békés baráti kapcsolatokat Bizánccal, és ennek eredményeképpen 1015 táján létrejött a magyar–bizánci szövetség.

A két ország közti szövetség lehetővé tette a kapcsolatok elmélyülését. Szent István Bizánccban „csodálatos művészettel épült templomot” emelt, melyet minden szükséges felszereléssel ellátott, megszálló és pihenőhelyet létesített a Szentföldre zarándokló magyarok számára. Fiának, Imrénnek felesége görög hercegnő volt. Az országba beköltöző külföldiek között szép számban akadtak görögök is.

A Szent István korában épült templomok kövei és más régészeti emlékek arról tanúskodnak, hogy hazánkban a bizánci művészet hatása rendkívül nagy volt; sok görög művész és mester dolgozhatott itt.

Mindamellet, hogy Szent István a bizánci rítus továbbélését biztosította és a birodalommal szövetségi viszonyt alakított ki, az ország területén kizárólag római katolikus egyházmegyéket szervezett. Ebben is az ország érdekeit tartotta szem előtt. Magát az esztergomi érsekséget a keleti patriarchák jogaira emlékeztető kiváltságokkal ruházta fel. Ezzel egyrészt kizárta annak lehetőségét, hogy külföldi főpásztorok – a pápa kivételével – joghatóságot gyakorolhassanak hazánkban. Másrészt a magyarországi katolikus egyház egységes irányítását is meg akarta valósítani.

Az egységet akarta szolgálni az egyetlen rítusú hierarchia felállításával is.

A püspökök – mint feudális főurak – a későbbi évtizedekben politikai vagy egyéb okokból ismételten szembekerültek egymással.

Szent István idején a keleti és nyugati egyház még egységben élt, de már kezdtek kiéleződni az ellentétek és állandósultak a viták, melyek 1054-ben szakadáshoz vezettek. Feltételezhető, hogy Szent István és tanácsadói jól látták, hogy a két szertartáshoz tartozó püspökök közötti viták nálunk is súlyos konfliktusokhoz vezethetnének.

Ilyen körülmények között a nagy nehezen kialakuló és még igen törekeny nemzeti egységet Szent István kétféle hierarchia felállításával nem kockáztathatta. A bizánci szertartású keresztényeket római katolikus főpásztorok joghatósága alá helyezte.

Azt viszont nem tekinthetjük véletlennek, hogy Szent István a kalocsai egyházmegye élére Anasztázt, a csanádi egyházmegye élére pedig Gellértet állította.

A kalocsai egyházmegye a rítusátár mentén terült el és számos bizánci szertartású közösség is tartozott hozzá. A csanádi egyházmegyét pedig Szent István Ajtony birtokán alapította, vagyis azon a területen, ahol eredetileg a keleti szertartás terjedt el s a bizánci térítés központja volt.

A két főpásztor viszont nagyon jól ismerte a bizánci szertartást. Anasztáz ugyanis a római Szent Bonifác–Szent Elek kolostorból jött Magyarországra, bencések és baziliták éltek együtt ott. Tehát volt alkalma megismerkedni a bizánci egyház szellemével. Lehet, hogy Szent István éppen az ő tanácsára ruházta fel az esztergomi érseket oly kiváltságokkal, melyek a nyugati jogrendben ismeretlenek voltak.

Szent Gellért Velencében született, mely névleg Bizánc fennhatósága alatt állt és sokrétű kapcsolatban volt a császárvárossal. Gellért nagyon jól ismerte a bizánci teológiát, a görög egyházatyákat és magát a görög nyelvet is.

A két főpásztor tapintattal, felelősségteljesen és bölcsen kormányozta a rájuk bízott bizánci szertartású katolikusokat, mert történelmünkben nincs nyoma annak, hogy elégedetlenkedtek vagy éppen lázongtak volna...”

(Pirigyi I. A bizánci kereszténység helyzete. Szt. István és kora. 161–165.)

A SZENTFÖLDI ZARÁNDOKLÁS TÁMOGATÁSA

Chabannes-i Adémár krónikájából

Adémár előkelő francia családból származó szerzetes (998 k.–1034 között élt). Históriajában a frankok történetét dolgozta föl 1028-ig. A keresztény magyar királyság létrejöttével lehetővé vált, hogy a bizonytalan és veszélyes tengeri út helyett a biztonságosabb szárazföldi úton közelíthessék meg a Szentföldet az egyre sokasodó európai zarándokok. Azzal, hogy Szt. István szívesen fogadta az átvonulókat, igen sokat tett azért, hogy az utazók révén elterjedjen az akkori keresztény világban Magyarország jó híre.

„Abban az időben [1026-ban] Vilmos angouleme-i gróf Bajorországon keresztül vonult az úr sirjához. Kíséretében volt bourges-i Odó deols-i főember, Richárd verduni apát, Richárd, az angouleme-i Szent Eparchius [monostorg apátja, ennek főembere és tanácsosa, Giraldu Fanesinus, Amalfred, a későbbi apát és nagy csapat nemes ember. István, Magyarország királya nagy tisztelettel fogadta őt, és gazdagon megajándékozta. Útját október hónap első napján kezdte, megérkezett a szent városba március hónap első hetében, s visszatért saját földjére június hónap harmadik hetében.”

(Az államalapítás forrásai 169.)

Rodulf Glaber krónikájából

A burgundiai származású francia szerzetes (történet- és legendaíró) az ezredfordulón élt. Történeti műve öt könyvből áll, szándéka szerint „világtörténet”, valójában elsősorban az ezredforduló francia-burgund területeinek krónikája. A magyarokról általánosságban ír, nem adatai miatt értékes számunkra tehát, hanem azért, mert bizonyítja, hogy a tőlünk távoli francia földre is eljutott Szt. István kereszténnyé lett országának jó híre.

„Abban az időben pedig a magyarok népe, amely a Duna vidékén élt, királyával együtt Krisztus hitére tért. Az ő királyuknak, akit a kereszténységben Istvánnak neveztek, s méltán [tekintettek] a legkeresztényebbnak, az említett Henrik császár saját nőtestvérét adta feleségül. Ebben az időben szinte mindenki, aki Itáliából és Galliából Jeruzsálembe, az úr sírjához vágyott menni, a hullámzó tengeren át vezető megszokott útvonalat mellőzni kezdte, s e király hazáján keresztül kezdett áthaladni. Ő pedig mindenkinek igen biztos útviszonyokat biztosított, s mindazokat, akikkel csak találkozott, testvéreként fogadta, s nekik hatalmas ajándékokat adott. Ettől a kegyességtől indítatva nemcek és közrendűek mérhetetlen tömege ment Jeruzsálembe...”

(Az államalapítás forrásai 169, 185–186.)

Berno apát Szent István királyhoz írott leveléből

A Bodeni-tó egyik szigetén fekvő reichenau-i bencés monostor apátja a 11. század első felében, aki szoros kapcsolatot tartott fenn főpapokkal, apátokkal, sőt német-római császárokkal is. Többségében uralkodókhoz címzett 30 levelének tartalma egy Sankt Gallen-i töredékes másolathól ill. egy 16. századi egyháztörténeti munkában közölt kivonatokból ismert. A rendkívül művelt, széles látókörű egyházi férfiú láthatóan rendkívül nagyra értékelte Szt. István királyunk állam- és egyházszervező tevékenységét, miként közölésre kerülő levélkivonata bizonyítja.

„Berno Istvánt, Magyarország királyát az ahhoz írt levélben a szent egyház tagjának nevezi, s köszönetet mond neki azért, hogy emberséggel bánt a Jeruzsálembe menő szerzetesekkel. Midőn István magyar király bőkezűségét és szelidségét kimutatta két reichenau-i szerzetes iránt. Berno az ő, továbbá felesége, Gizella lelki üdvéért ünnepi miséket tartott, és mindkettőjük nevét az Élet Könyvébe feljegyeztette. István király a gallokat, németeket és másokat, akik országán keresztül vándorolnak Jeruzsálembe és a szentek más helyeihez, bőkezűen segített, miként Berno hozzá [intézett] leveléből kiderül.”

(Az államalapítás forrásai 1999. 146–148.)

Odilo clunyi apát levele Szent Istvánhoz

Odilo Benedek-rendi apát (élt 961 k.–1048 k.) francia származású, a burgundiai Cluny apátja több mint fél évszázadon keresztül és egy nagyhatású szerzetesi reform kezdeményezője. Kiterjedt levelezést folytatott egyházi személyiségekkel, sőt kora w alkodóival is. Szent Istvánhoz címzett levele az 1030-as években íródhatott.

„István uramnak, Isten békességes szolgájának és a [legkeresztényibb] királynak fráter Odilo kívánja a mennyek országát és királyát. Hogy lelketekben mekkora szenvedély árad isteni vallásunk tisztelete iránt, csaknem az egész világ hirdeti, hanem kívált azok tettek igen bőven tanúságot Rólatok, akik az Úr sírhelyétől visszatértek. De még mi magunk is a legbőségesebben tapasztaltuk ezt, midőn méltóknak találtunk arra, hogy követeléseket fogadjuk, akik királyi adományokat és ajándékokat hoztak. Ezért és a Ti legszentebb ájtatosságatokért a mindenható Úrnak dicsőretet és köszönetet mondunk. A legbuzgóbb és szakadatlan könyörgéssel imádkozunk és kérjük Tőle, hogy vigye tökéletességre kegyelmét, melyet Bennetek elkezdett, és élteteket hosszú időre terjessze híveinek oltalmára, s engedje, hogy a mennyei hazában is uralkodjatok. Bennünket és egész szövetségünket illetően, úgy véljük, kielégítően és bőven beszámoltunk Kitűnőségteknek előző levelünkben, melyet M. fráterünk és megbízottaitok által küldtünk. A szentek testeit illetően, melyekből parancsoltatok, hogy küldjünk nektek valamit, biztosra veheti magasságos Felségték, hogy az élők közül senki parancsainak nem engednénk készségesebben, mint a Tiéteknek, ha csekélységünk lehetőségeiből és képességeiből bármilyen módon teljesíteni lehetne, de miként ezt tájékozottaktól megtudhatjátok, a mi helyünk újabb időben létesült egy bizonyos Vilmos gróf szegénységéből. Ezért úgy, ahogy a régebbi helyeken van, mi már másképpen nem juthattunk szentek testeikhez, kivéve egyet. Szent Marcell pápáét, mit helyünk ennek a Vilmosnak buzgalomból és fáradozásából kiérdemelt. Erre azonban, mivel elődeink szorgos gondnal és bölcs igyekezettel valamely ereklyetartóba tették be, és minden oldalról igen erős szögekkel és zárópántokkal rögzítették, nem mertük kezünket vetni. Végül is egy igen elrejtett helyen találtunk az ő tulajdon testéből ereklyéket, melyeket örvendező lélekkel elküldtünk Uraságtoknak. Voltak más, igen hatalmas és előkelő férfiak, akik megvetve e kor fényűzését és rátapodva a világ szennyes hullámaira, az örök élet vágyától vezérelve a mi monostorunk révjébe menekültek. Ezek hozzánk igen sok szent ereklyét hoztak, amelyek közül, amit tudunk, Hozzátok elküldöttünk, kérve Felségedet, hogy fogadja jó szívvel. Azonkívül úgy véljük, hogy a méretük senkiben sem fog valami rossz gondolatot ébreszteni, mert igen gyakori tapasztalatból tudtuk meg, hogy nem csupán az ereklyék szent darabkái által, hanem még övezőikkel is több csoda és erény szokott tündökölni, mint azokon a helyeken, ahol maga a test nyugszik. Hiszen Szent Gergely pápa történetében is olvassuk, hogy midőn néhányan tőle szent ereklyéit kérték, az ereklyék helyett csak az ereklyetakarót kapták meg, s midőn ezek hitükben kételkedtek és panaszkodtak, hogy nevetségessé válnak, az említett pápa a takaró egy részét késsel bevágta, s

mint mondják, rögtön vér folyt belőle. Szerzeteseinket, akik ezt az irást Hozzátok viszik, jóságtokba és kegyelmetekbe ajánljuk, és alázatos könyörgéssel kérünk, hogy mindenben lássátok el segítséggel és tanáccsal őket. Ha pedig csekélységünk Istennek, a mindenség teremtőjének tetsző dolgokat ajánlhatna fel, kívánjuk, hogy abból Rátok és Tiedre is üdvösség származzon. Isten veletek.”

(István király emlékezete)